

A kódex funkciói és hatékonysága

Kodifikáción – mint ismeretes - a jogalkotásnak azt a fajtáját értjük, amikor egy széles jogterületet egyetlen törvény átfogó és egységes rendszerben szabályozza. A kodifikáció eredménye, terméke a kódex (vagy törvénykönyv) melynek a jogforrási rendszeren belül betöltött kiemelkedő helyét viszonylagos általánossága, a társadalmi viszonyoknak a relatív teljesség igényével történő szabályozása és e szabályok egységes rendszerbe foglalása határozza meg.¹

A kódexek olyan írott jogi aktusok, amelyek a rendezés alá vont viszonyok számottevő (összefüggő) mennyiségének meghatározott minőségű (feldolgozású) szabályozását adják.

A kódex rögzített formájával mindenképpen megszakíttóságot jelent a társadalom viszonyainak megszakíthatatlanul folytonos fejlődésében, s ezt az ellentmondást, ha jelentkezik először többnyire a joggyakorlat oldja fel.

Ennek eredményeként szokott sor kerülni a kódex módosításaira, illetőleg a rekodifikációra.²

1. A kódex funkciói

A kódex szabályainak történetileg kialakult - változó tartalmú és hangsúlyú - fő funkciói a következők³:

* Dr. Visegrády Antal, az MTA doktora, tanszékvezető habilitált egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Jog- és Állambölcseleti Tanszék, a Kar dékán-helyettese, Pécs

¹ Lásd pl. Csaba Varga: Codification as a socio-historical phenomenon, Bp., 1991 – G. A. Weiss: The Enchantment of Codification in the Common-Law World, The Yale Journal of International Law Vol. 25. 435-532 o. – R. Zippelius: Rechtsphilosophie (3. Auflage), München 1994. 164-165. o. – B. Appetit: Philosophie du droit, Paris 1999. 99-100. o. – Szalma József: A polgári jog kodifikációjának általános módszerei és a magyar Ptk. rekodifikációja, In: Takács Péter (szerk.): Kodifikáció-Tanulmányok, Bp. 2002., 41-69. o.

² A magyar polgári jog kodifikációjának történetére nézve lásd: Kecskés László: Bevezetés. In: Wellmann György (szerk.) Az új Ptk. magyarázata I/VI. hvgorac, Bp., 2013, 19-38. o.

³ Vö. pl. N. Luhmann: Rechtssoziologie. 1972. 221. és köv. o. és 222- 226. O.; H.

- a) Hozzájárulás a társadalom normális életéhez szükséges rend (jogrend) és biztonság kialakításához és fenntartásához (*integratív funkció*). E funkció arra szolgál, hogy csökkentse a konfliktust eredményezhető tényezőket, "olajozza" a társadalmi érintkezés gépezetét.

Hogyha a jogi normákat viselkedésnormáknak tekintjük - amelyek a hierarchiában a legmagasabb fokon állnak - meg kell állapítani, hogy elismerésükkel szemben tapasztalt ellenállás ellenére ezek a normák a viselkedés integrációjában, megítélésében és a társadalmi tartásban igen fontos funkciót töltenek be. Ez az integrációs folyamat nem csak a jogszabályok kényszerjellegéből és általánosságából fakad, amely igen sok esetben valamennyi polgár felé irányul, hanem az államilag szervezett társadalom alkotórészét képező csoportok hatásának részbeni lehetőségéből áll, mely a normatív rendszer tartalmára hat, mégpedig ama normák kizárásával vagy irányításával, amelyekből ez a rendszer áll. A társadalmi integráció folyamata is kötődik ahhoz a hatáshoz, melyet az állam a jogszabályok segítségével – legalábbis néhány csoport belső struktúrájára és jellegére - gyakorol. Kapcsolódik hozzá az a tény is, hogy az állam egy olyan intézmény, amely nagyobb mértékben rendelkezik az információk tömeges közvetítésére szolgáló eszközökkel. A társadalmi integráció azon általános folyamatában, mely a normatív mintákkal harmonizáló magatartáshoz és konformista magatartáshoz vezet, uralkodó szerep jut a jognak, mert az egy politikailag szervezett társadalom legmagasabb normatív rendszerét képezi.

A jogszabályok rendszerétől eltérő vagy velük ellentmondásban álló normatív rendszerek a társadalom normatív szinten való integrációjának hiányát bizonyítják. Ez természetesen egy elméleti szempont - amelyet bizonyos társadalmi mechanizmust feltételezve gondoltak ki - és arra szántak, hogy a gyakorlatban soha el nem érhető és számos tényezőtől függő társadalmi integrációt valósítsanak meg. Itt alapvető tényező az államhatalom által képviselt felsőbb célokkal és érdekekkel, az egyének és szociális csoportok értékrendjeivel való konvergencia foka.

Schelsky: Die Soziologen und das Recht. 1980. 77. o.; *R. Cotterrel*: Sociology of Law. London/Dublin/Edinburgh. 1992. 95- 98. o.; *Kulcsár Kálmán*: Jogsociológia, Bp., 1997 - *Samu - Szilágyi - Szotáczy*: Állam- és jogelmélet. II. rész. Bp. 1990.,111-119. o.; *Visegrády Antal*: Jogi alaptan. Pécs, 1996, 8.o. – *Kondorosi Ferenc-Visegrády Antal*: A jog társadalmi küldetése a globalizáció és az integráció korában, Bp., 2012.

- b) A kódex szabályainak másik funkciója az állampolgárok és a szervezetek egymás közti, valamint az államhoz főződő *kapcsolatainak alakításában* és az e kapcsolatokból adódó *konfliktusok megoldásában* való közrehatás. Az adott társadalmi-történeti helyzettől a kialakult állami-szervezeti viszonyoktól, a jogi szabályozás milyenségétől stb., a társadalom tagjai számára való hozzáférhetőségtől (pl. a bírósági eljárás költségeitől) és a jogi kultúrától függ azután, hogy egy társadalomban a konfliktusok megoldásának melyik módja a leginkább hatékony.

A konfliktusmegoldó funkció egyik lényeges összefüggése az integratív funkcióhoz vezet vissza. A konfliktusok megoldása - s ebben egyetért szinte az egész jogbölcseleti irodalom - funkcionális jellegű abból a szempontból, hogy a *döntés megerősíti az elfogadott (és az adott esetben megsértett) normák érvényességét, így hozzájárul hatékonyságukhoz.*

- c) A kódex szabályainak harmadik funkciója a társadalom tudatos *alakításában, tervezésében*, a társadalom különböző folyamatainak "szervezésében" való közreműködés.

Az implementációs kutatás, amely a politikatudományok új kutatási súlypontjaként⁴ jött létre a hetvenes években és onnan hatolt be a jogtudományba, a *társadalmat alakító politikai programok* kivitelezésének folyamataival, és az eközben jelentkező ellenállásokkal és a foganatosítási deficitekkel foglalkozik. Létrejöttét annak a megfigyelésnek köszönheti, hogy a törvényhozók által kibocsátott jogforrások jó része nem valósítható meg tökéletesen. Kitűnő példa erre a környezetvédelmi törvények nyugtalanító foganatosítási deficitje.⁵ A törvényhozó fáradásának eredménye immár az egyedi esetek egész sorának elemzése.⁶

A fontos törvények implementációjánál szerzett negatív tapasztalatok az elméletben *elvi kétségeket* váltottak ki: mennyiben van a tör-

⁴ Vö. R. Mayntz (Hrsg.): Vollzugsprobleme der Umweltpolitik, 1978.; Uő: (Hrsg.) Implementations politischer Programme. Bd. 1, 1980. Bd. 2, 1983.; H. Wollmann (Hrsg.): Politik im Dickicht der Bürokratie. Beiträge zur Implementationsforschung. 1980.; E. Blankenburg: Rechtssoziologie und Rechtswirksamkeitsforschung. In: Plett-Ziegert (Hrsg.): Empirische Rechtsforschung zwischen Wissenschaft und Politik, 1984. 45. és köv. o. 190

⁵ Mayntz: i. m.

⁶ M Vö. Mayntz: i. m.; Wollmann : i. m.

vényhozó abban a helyzetben, hogy a társadalmat a kívánságainak és céljainak megfelelően irányítani tudja? A hetvenes évek elején uralkodó irányítási optimizmussal ellentétben ismét felfigyeltek a gazdasági és társadalmi folyamatok sajátos törvényszerűségeire, amelyek a külső irányításra csak korlátozottan nyílnak meg. Elméletileg az ún. autopoetikus társadalmi rendszerek *Luhmann* által kifejlesztett tana képezi ennek a gondolati alapját.⁷ *Teubner* ebből fejlesztette ki a *regulatorikus trilemmák elméletét*.⁸ Ez a teória abból indul ki, hogy a *politikai rendszerben* megfogalmazott és elhatározott programot törvénné kell transzformálni, és így kell átvinni a *jogrendszerbe*, hogy aztán jogi rendelkezés alakjában tudjon hatni a *társadalomra*, azaz a társadalmi rendszerre.

A három rendszer mindegyike saját törvényszerűségeit követi és ezért immun azokkal a külső támadásokkal szemben, amelyeket nem lehet rendszerspecifikusan feldolgozni. A politikai program ily módon már azért is meghiúsulhat, mert nem teljesíti a jogi rendelkezésekbe való átültetés szükséges előfeltételeit. Ha ez az első lépés sikerülne, megszűnne a jogi előírások realizálásának a társadalmi rendszerrel szembeni rezisztenciája. Előfordulhat azonban az is, hogy a társadalmi rendszer veszi az impulzusokat, egyszersmind azonban átalakítja őket a saját törvényszerűségének megfelelően szinte megbénítva ezzel a törvényi parancsot. *Teubner* a trilemmából kiútként azt javasolja, mondjanak le az autonóm társadalmi és gazdasági folyamatokba történő közvetlen állami intervenció kísérletéről azon rendelkezések javára, amelyek az *önszabályozással való összeütközésre* korlátozódnak. Az implementációs kutatás empirikus és elméleti haszna a jogbölcselet számára abban rejlik, hogy a *kódex gazdaságot és társadalmat irányító szerepének* egy óvatosabb, azonban realiztikusabb megítélését eredményezte.

2. A kódex hatékonysága

Álláspontom szerint a kódex szabályai hatékonyságának két szintjét - oldalát – különböztethetjük meg: egyfelől a *jogi*, másfelől pedig a *társadalmi* hatékonyságot.⁹ Előbbi azt jelenti, hogy a címzettek

⁷ N. *Luhmann*: Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie. 1984.

⁸ G. *Teubner*: Verrechtlichung - Begriffe, Merkmale, Grenzen, Auswege. In: F. Köbler (hrsg): Verrechtlichung von Wirtschaft, Arbeit und sozialer Solidarität, 1984. 289. és köv.o. és 313. és köv. o.; Uő: Das regulatorische Trilemma. In: Quaderni Fiorentini 13 (1984) 109. és köv. o. 191.

⁹ Monográfikusan lásd: *Visegrády* Antal: A jog hatékonysága, Bp., 1997. – Uő: A jogi

magatartása megfelel a törvénykönyvben előírtaknak (pl.: egy szerződéskötésnél). Utóbbi pedig a jogi szabályozás által elérni kívánt társadalmi cél realizálódásában nyilvánul meg (pl.: fenti szerződés teljesülése). Természetesen e két összetevő együttesen eredményezi az igazi, valódi hatékonyságot.

Valamennyi újonnan alkotott jogszabálynak, kódexnek a már meglévő társadalmi viszonyokban való realizálódásával kell bebizonyítania életképességét, és pedig célkitűzéseinek megfelelően változtatva is ezeket a viszonyokat. Ebben a folyamatban kiemelkedő a társadalmi struktúra és befolyása. Nézzük ezeket közelebbről. Minden társadalom történeti képződmény. A társadalmi viszonyok hálózata alkotja a társadalom struktúráját és egyben meghatározza a társadalom határait is. Ez utóbbi pedig nem más, mint a jogi szabályozás "szülő" és fogadó közege.

Érdekes probléma, hogy a tradicionális társadalomban miként alakul a modern jogrendszerekből „importált” szabályok, intézmények sorsa. Illusztrációként tekintsük át két, a jogot egy csapásra teljesen megváltoztató országot, *Etiópia* és *Törökország* tapasztalatait. A donorország és recipiens-ország társadalmi, gazdasági, kulturális, és intézményi távolsága a recepció idején mindkét államban igen nagy volt, de az első esetben a jogi reform nem volt szerves része egy társadalomátalakításnak, míg a másodikban igen, továbbá az előbbi egy nehezen adaptálódó kódexet recipiált, az utóbbi nem. Erre vezethető vissza a különbség a recepció eredményességében.¹⁰

Az *etióp* kísérlet igen érdekes. René *David* 1960-ban erősen részletező és ezért nehezen adaptálódó kódexet készített, amely lényegében véve a bírói gyakorlat által átdolgozott, jogösszehasonlításból eredő elemekkel feljavított modern francia polgári jognak ugyancsak francia szűrőn át bocsátott párlata.

David kísérletének különös jelentőséget ad az, hogy koncepciója az általános érvényesség igényével lép fel.¹¹ Alapkiindulása elvileg igen reális: "Nehéz hinni olyan törvények hatékonyságában, amelyek azzal az igénnyel lépnek fel, hogy más magatartásformát kényszerítsenek rá ma-

szabályozás eredményessége, Bp./Pécs, 2006

¹⁰ Vö. *Eörsi Gyula*: Összehasonlító polgári jog. Bp. 1975. 558. o. - *Lloyd's Introduction to Jurisprudence* (5th ed.) London, 1985. 883. o.

¹¹ *R. David*: *A Civil Code for Ethiopia: Considerations on the Codification of the Civil Law in African Countries*. 37 *Tulane Law Review* 1963.204. o.

gánszemélyekre, mint amilyenben tradicionálisan éltek".¹² Ebből az következett volna, hogy az új kódex legalább időlegesen megtűri a szokásjog továbbélését, esetleg némileg módosítva azt, és hogy a kódex rendelkezései meglehetősen mozgásteret engednek a bírónak. Nem így történt. David másik kiindulópontja ugyanis az volt, hogy Etiópia: "forradalmi" átalakulásban van, egész struktúráját teljesen meg akarja változtatni. Ezért a kódexnek nem a fennálló jogot kell konszolidálnia, hanem programot kell adnia a társadalom teljes átalakulásához. A program pedig akkor hatékony, ha részletes; olyan teljesnek akarta a kódexet, amennyire ez csak lehetséges.¹³ A kódex végül is a maga 3367 szakaszával a jelenkor leghosszabb kódexe, amely az art. 3347-ben - csekély kivételtől eltekintve - teljesen hatályon kívül helyezi a szokásjogot. Ezzel egy csapásra bevezet egy messzemenően individualista szemléletű, Európában fogant jogot egy mozdulatlan törzsi-feudális társadalomba. Mindenesetre formálisan ma is hatályban van, és alig érvényesül, mégpedig elsősorban azért nem, mert a szokásjogot jóformán teljesen és egy csapásra eltörölte, és helyébe rendkívül részletes rendelkezéseket iktatott be. A túl ambiciózus célkitűzés mindaddig azt a kevesebbet sem engedte érvényesülni, amit az etióp viszonyok még befogadtak volna. David több vonatkozásban tévedett.¹⁴

Abból indult ki, hogy Etiópiában „forradalmi” fejlődés van, az ország strukturálisan megváltozik, noha erről szó sem volt. A kormányzati rendszer formáiban bizonyos felszínes változásokat bevezettek, de a társadalom mélyén semmi nem mozdult. Még ha Etiópia gyors fejlődésnek indult volna is, a változás nem lehetett volna olyan gyors, hogy a szokásokat egy csapásra megváltoztassa, és Etiópiát a kódex befogadására alkalmassá tegye.

Törökországban a húszas években más volt a politikai helyzet. Kemal Atatürk radikális polgári átalakulást hajtott végre, igen számottevő sikerrel. Ennek a programnak a körébe tartozott a jogrendszer átalakítása is. Ezt a polgári jog területén 1925-ben nyitott volta és generálklauzulái révén a leginkább adaptálható svájci ZGB recipiálásával hajtották végre.¹⁵

¹² Uo. 193. o.

¹³ *l. m.* 191. és 196. o.

¹⁴ *Vö. Eörsi: i. m.* 560. o. -*Lloyd's: i.* 111 . 883. o.

¹⁵ Ugyancsak Svájcból vették át a kötelmi törvénykönyvet (1926), továbbá a végrehajtási kódexet (1929); Neuchatel kantonból a polgári perrendtartást (1927) és Németországból a büntetőeljárás kódexet. A büntető törvénykönyvet Olaszországból importál-

A jogi reform fő céljai: a *laicizálás* és a *modernizálás* vagy a *Nyugathoz való asszimiláció*. A laicizálás számottevő nehézségeket nem okozott, a modernizálással azonban már voltak problémák, különösen az ingatlanjog és a családjog területén. Itt erősen érvényesült a konfliktus a meggyökeresedett szokások és az új jog között.¹⁶ Ettől eltekintve azonban a recepció sikeres volt, kezdeti szervetlensége ellenére is. Mindez jól illusztrálja, hogy ha nagy az eltérés a recipiáló társadalom viszonyai és a recipiált jog eredeti otthoni viszonyai között az a recepció csak akkor lehet sikeres, ha egy radikális társadalomátalakítás része, és még ebben az esetben is vannak a recepciónak ellenálló területek, mégpedig az "országutaktól távol eső" területeken.¹⁷

Az állampolgárok és a jogalkalmazók *jogtudata*, annak fejlettsége, színvonala - mint a jogi előírások realizálódás a - a kódex hatékonyságának legfontosabb komponensei közé tartozik.

Általánosabb szinten a jogtudat minden jogrendszernek elválaszthatatlan kísérőjelensége. A jogszabályok az emberek tudatos magatartását szabályozzák, azaz az emberek tudatára kívánnak hatni, amikor meghatározott magatartást előírnak vagy megtiltanak. A jogi szabályozás hatékonysága közvetlenül attól is függ, hogy a különböző rétegekhez és csoportokhoz tartozó egyének a jogszabályok iránt milyen tudatos magatartást tanúsítanak, pontosabban a jogi normákat mint helyes, igazságos, célszerű és szükségszerű követelményeket elfogadják vagy pedig mint helytelen és igazságtalan jogi követelményeket elutasítják. A jogtudat egyik előfeltétele, *hogy a címzettek megismerjék* a jogi rendelkezéseket. Klasszikus esemény, amikor Drakon, vagy a XII. táblás törvények írásban rögzítik a jogot.

Először néhány fogalmi kérdést kell tisztáznunk. A *jogismeret* bizonyos jogi normák tartalmának a mentális realizációja. Mint tudjuk, általában ijesztően kicsi. Az NSZK-ban pl. az 1972. évi, a lakásbérleti szerződés felmondása ellen védelmet nyújtó törvény meghozatala után egy évvel a megkérdezett polgárok háromnegyede számára ismeretlen

ták 1927-ben.

¹⁶ H.Z. *Ülken*: Le droit coutumier et le droit civil, 5 Ann. Fac. Dr. Istamboul (1956) 89. O.

¹⁷ Vö. *Eörsi*: i.m. 562. O.; Ld. még: E. *Downs* - P. *Peyna* (eds.): Law and Society in Contemporary Africa. Hannover/London, 1988.; Ch. *Edwards*: English Law and Aboriginal Law: Australian Perspectives. (Az IVR 1993. évi izlandi világkongresszusán prezentált előadás)

volt a törvény tartalma. A lakosság 40%-a ismerte 1983-ban az írásbeli magánvégrendekezés formai követelményeit.¹⁸

Optimális állapotot akkor érhetnénk el, ha minden állampolgár rendelkezhetne:

- alapvető információkkal,
- bizonyos társadalmi szerepek követelményeihez elengedhetetlen információkkal, valamint
- az aktuális döntés meghozatalához szükséges információkkal.

Az első két csoporthoz tartozó ismeretekkel a polgárnak mindenkor rendelkeznie kell. A harmadik csoporthoz sorolható információkkal pedig csak szükség esetén.¹⁹

A jog ismerete önmagában azonban nem jelent garanciát a jogi normák, a kódex hatékonyságához. Amennyire mindent meg kell tenni azért, hogy a jogi információs szintet a lehető legmagasabbra emeljük, annyira kell gondoskodnunk arról, hogy a *normát belülről is helyeseljék*, mert a legjobb ismeret is hasztalan, ha a norma címzettje nem hajlandó a normát betartani.

A következő probléma *a jogtudat és a jogérzet* elhatárolása. Nos, előbbinél a kognitív elemek dominálnak, míg utóbbinál ezek az emocionális elemekhez képest háttérbe szorulnak. További különbség, hogy a jogtudatnál a racionális, míg a jogérzetnél inkább az irracionális pszichikai tényezők uralkodnak

A jogtudat és az annak tengelyét képező jogismeret sokrétű *sajátosságai*, s az azok alakulásában közreható *faktorok* elemzésére most aligha vállalkozhatunk, mégis szeretnénk kiemelni közülük néhány jelentősebbet.

a) Hazai és külföldön végzett jogszociológiai vizsgálatok²⁰ igazolják, hogy a jog ismerete, amellet, hogy nem teljes, többféleképpen *differenciált* is. A társadalomban elfoglalt hely és az életmód a jogismeret szintjét általában, egyes jogágak szerint pedig különösen differenciálja (legismertebbek a büntetőjog szabályai).

¹⁸ Vö. M. *Rehbinder*: Rechtssoziologie. (2. Auflage) Berlin/New York, 1989. 165. o. m. *Borucka - Arctowa*: Die gesellschaftliche Wirkung des Rechts. i. m. 85. és köv. o.

¹⁹ Vö. *Rehbinder* i.m. 168-169. o.

²⁰ Ld. pl. *Kulcsár Kálmán*: A jogismeret vizsgálata. Bp. 1967.; A. *Podgórecki*. – J. *Van Hutte*. – B. *Kutschinsky*.: Knowledge and Opinion about Law. London, 1973.; *Boruczka - Arctowa* (szerk.): Swiadomosc prawna robotników. Wroclaw/Warszawa/Krakow/Gdansk, 1974.- *Visegrády Antal - Schadt Györgyné*: Empirikus elővizsgálatok az egyetemi hallgatók jogtudatáról, Magyar Jog, 1998/7.

b) A *jogi túlszabályozottság* csökkenti a jogismeretet, s így a jog hatékonyságát is.

c) A *jogalkalmazó szervezetekkel* (pl. bíróságokkal) való kapcsolat a jogszabályismeretet fokozó tényező.²¹

d) A *jogszabályismeret és a jogtudat egymástól nehezen választható szét*. A jogtudat a jogismerethez hasonlóan differenciált, és a jogismeretet is befolyásolja.²²

e) *Széchenyi* írja, hogy "Csak a józan törvények, s nem bot, nem hóhér képes bírni halkan egy egész nemzetet nemesb erkölcsiségre". Valóban, a jogalkotó egyaránt fordul a "jó ember" és a "rossz ember" felé, a szankció jelentkezhethet "jutalomként" és "büntetésként".

j) Az egyéni jogtudat *szerkezete* nem a jog szintjei szerint hierarchizálódik (nincs benne külön "rekesze" a büntető-, polgári-, per-, alkotmány- stb. jognak).

g) Az irodalomban több szerző feltételez valamiféle *jogi alapattitűdöt* az egyénnél, amit főleg lelkiismereti okokra vezetnek vissza. Ez a felfogás azonban vitatható, a nyugat-európai felmérések és kutatási eredmények tükrében.²³

h) Az egyéni jogtudat milyenségében ha nem is jelentős, de szerep jut a *személyes véleménynek*.

A jogszabályok hatékonyságának érvényesülésében nagyon fontos tényezőként kell figyelembe venni a *jogalkalmazók* s különösen a bírák jogtudatának állapotát, melyet bizonyos társadalmi tényezők (pl. közvélemény) adott esetben deformálhatnak. A jogtudat kapcsán kell foglalkoznunk a *jogi kultúrával*, amelyet az emberek - jogi rendszerrel kapcsolatos - eszméi, attitűdjei, értékei, valamint hiedelmei alkotnak. Nincs olyan ország, amely egyetlen, egységes jogi kultúrával rendelkezne. Ennek oka, hogy az egyes országokban sokféle kultúra létezik, a társadalmak komplex voltából (rétegek, csoportok) adódóan.

A jogi kultúra éppen úgy történetileg alakult ki, mint a politikai kultúra, s ez utóbbi befolyásolja, sőt alakíthatja előbbi jellemzőit és megvalósulását.²⁴ A jogi kultúra mindig a tradíció és az innováció között

²¹ Ld. W. *Kaupen*: Das Verhältnis der Bevölkerung zur Rechtspflege. In: Zur Effektivität des Rechts. i.m. 555-564. o.

²² *Kulcsár*: Jogsociológia. i.m.

²³ Vö. pl. L. *Berkowitz* - N. *Walker*: Laws and moral judgements. Sociometry, 1967.; A. *Boigeol* et alii: Le divorce et les Français. INED Travaux et Documents 69. Paris, 1974.;

²⁴ Vö. *Kulcsár*: Jogsociológia. i. m.; Giovanni *Tarello*: Alteggiamenti dottrinali e

áll. A jogi kultúra fejlődése hosszú távú folyamat, amelynek során nemcsak a szerves növekedésről, hanem a meglévő kultúra ápolására irányuló feladatról is szó van. A jogi kultúra tehát nem csupán ragaszkodás a kialakulthoz, de nem is csak változtatás pusztán a változtatás kedvéért.²⁵

A *közép-kelet-európai régió* jogi kultúrája azzal a történelmileg kialakult jogszemlélettel jellemezhető, amelynek lényege a jogi szabályozásba vetett hit, a jogi szabályozás iránti túlzott bizalom. Ezzel együtt járt és jár a társadalmi problémák bizonyos jogászai, azaz jogi keretek közötti szemlélete.

A jog hatékonyságát továbbá befolyásolta az is, hogy a követhetetlen jogi szabályozás folytán a reálfolyamatok által kialakított viselkedési normáknak mind nagyobb jelentősége lett.²⁶ A magyar társadalom jogi kulturáltságára vonatkozó vizsgálatok ugyanakkor jelezték a tradicionális jellegű értékeket megtestesítő jogszabályok ismeretét és helyeslését. Az elmondottak összegzéseként megállapítható, hogy a *szervezetek és az állampolgárok magatartását a jogszabályok, kódexek célkitűzéseivel összhangban alakító jogtudat, illetve jogi kultúra fokozza, míg ellenkező esetben csökkenti a jog hatékonyságát.*

mutamenti strutturali dell 'organizzazione giuridica. Materiali per una storia della cultura giuridica. Vol. XL No. 1. giugno 1981 157- 166. o.

²⁵ H. Schäffer: Társadalmi környezet és jogi kultúra. Magyar Jog 1996. 2. sz. – Visegrády Antal: Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat, Bp., 2003.

²⁶ Vö. Kulcsár: A jogállam dimenziói. Társadalmi Szemle 1994.7. sz. 50-51. o.